

UDK 27-184.3:159.956.2:27-722.5:37:272:087.7

Primljeno: 3. 10. 2019.

Prihvaćeno: 7. 4. 2020.

Pregledni znanstveni rad

DVA KRILA LJUDSKOG DUHA CRTICE U POVODU DVADESET GODINA *FIDES ET RATIO*

Nediljko Ante ANČIĆ

Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu
Zrinsko-frankopanska 19, 21 000 Split
nancic@kbf-st.hr

Sažetak

Prošla su puna dva desetljeća od kada je papa Ivan Pavao II. objavio encikliku o odnosu vjere i razuma. Tu obljetnicu autor uzima kao povod da iznese neka svoja zapažanja o tematici kojom se taj dokument bavi i odjecima koje je dosad imao, osobito u novijim smjernicama za izobrazbu katoličkih svećenika i u pojedinim nastupima pape Benedikta XVI. Autor se najprije osvrće na razloge zbog kojih mjerodavni tekstovi crkvenog učiteljstva u naše vrijeme ne doživljavaju u crkvenoj i društvenoj javnosti onu pozornost koju po svojoj važnosti zaslužuju. Zatim поближе ocrtava kako su temeljne misli iz enciklike *Fides e ratio* o važnosti filozofije za teološki studij dobrim dijelom pretočene u *Dekret o reformi crkvenog studija filozofije* i u novi *Ratio fundamentalis institutionis sacerdotalis*, dokument o odgoju i obrazovanju svećenika. U završnom dijelu autor analizira nekoliko tekstova i predavanja pape Benedikta XVI. iz kojih se jasno očituje da je spomenuti papa, kao nitko drugi u naše vrijeme, uočio važnost međusobne povezanosti i suradnje kršćanske vjere i ljudskog uma kao sudbinskog pitanja današnjeg čovječanstva i ukazivao na goleme opasnosti koje nastaju ako ta dva krila ljudskog duha ne iznađu odnos međusobnog potpomaganja, pažnje i kritičkog čišćenja.

Ključne riječi: *Fides et ratio*, vjera i razum, filozofija i teologija, *Ratio fundamentalis institutionis sacerdotalis*, obrazovanje svećenika, Benedikt XVI.

Uvod

Obljetnice izlaženja značajnih crkvenih dokumenata povod su za promišljanje i ocjenu koliko su i na koji način spoznate i prihvaćene njihove ideje, misli

i poruke u životu zajednice vjernika.¹ Pritom se u ponovnom iščitavanju tih tekstova u vremenskom odmaku i s obzirom na odjeke u društvenoj i crkvenoj javnosti nerijetko zamjećuju novi i dosad neotkriveni poticaji i smjernice koji iz njih proizlaze, ali se istodobno vrednuje i stupanj njihove dosadašnje recepcije. Tako je svojedobno u povodu desete obljetnice objavljivanja enciklike pape Ivana Pavla II. *Fides et ratio – Vjera i razum* (1998.) na Katoličkome bogoslovnom fakultetu u Zagrebu bio upriličen znanstveni skup pod naslovom »Vjera i razum u dijalogu«. Četvorica predavača među kojima je bio i gost iz Njemačke, poznati katolički teolog Peter Hünermann iz Tübingena, predstavili su spomenutu encikliku, dali presjek njezina sadržaja i glavnih pitanja o kojima ona raspravlja. Pritom su istaknuti novi naglasci u odnosu na prethodni dokument o toj problematici pape Lava XIII. pod naslovom *Aeterni Patris* od prije više od stotinu godina (1879.) kao i značajne razlike u shvaćanju međusobnog odnosa vjere i razuma, teologije i filozofije. Ukratko rečeno: sada su neke stvari korigirane, druge su produbljene, a time su otvorene i nove perspektive.²

Na spomenutom znanstvenom skupu bilo je riječi i o drugim radovima i člancima nakon objavljivanja enciklike *Fides et ratio* koji su se pojavili, osobito u hrvatskim teološkim časopisima, neposredno nakon njezina izlaženja. Stoga se u ovom kratkom izlaganju ne bih osvrtao na prihvata enciklike tijekom prvog desetljeća, nego samo na njezinu aktualnost poslije toga.³

1. Problem recepcije crkvenih dokumenata

Treba odmah reći da nije jednostavno pratiti recepciju pojedinačnih crkvenih dokumenata u Božjem narodu te način i razinu njihove primjene u životu i praksi naše Crkve. Za to bi bilo potrebno detaljno proučavanje i cjelovito istra-

¹ Ovaj je tekst prošireno predavanje što ga je autor održao na znanstvenom skupu o enciklici *Fides et ratio* 26. siječnja 2018. godine na Katedri za teologiju Hrvatskoga katoličkog sveučilišta u Zagrebu.

² Izlaganja s III. *Dies theologicus* objavljena su u: *Bogoslovska smotra*, 84 (2008.) 4: Peter HÜNERMANN, *Fides et ratio – nekoć i sad (?)*, 721–740 (na mrežnoj stranici Hrčka dostupan je njemački izvorni tekst i hrvatski prijevod); Branko DESPOT, *Vjera i filozofija (s ovu i onu stranu uma)*, 741–746; Nediljko A. ANČIĆ, *Neka promišljanja o enciklici Fides et ratio prigodom desete obljetnice*, 747–760; Tomislav IVANČIĆ, *Fides et ratio nakon deset godina*, 761–767. Peter Hünermann je dijelom preuređenu verziju svojeg predavanja poslije objavio pod naslovom: *Fides et Ratio – Einst und Jetzt*, u: *Tübinger Quartalschrift*, 189 (2009.) 3, 161–177.

³ O prvim reakcijama i odjecima vidi radove osmorice autora u: *Obnovljeni život*, 55 (2000.) 1, 25–104.

živanje svih važnih pokazatelja. Stoga ću iznijeti samo neka svoja zapažanja koja, dakako, ostaju djelomična i otvorena za daljnje dopune i preciziranja.⁴

Pitanje odnosa vjere i razuma, teologije i filozofije ne ulazi u one crkveno-teološke teme koje bi u posljednje vrijeme izazivale veće zanimanje u javnom diskursu. Za to, po mojem sudu, ima nekoliko razloga od onih povezanih uz aktualni kontekst eklezijalnih događanja do onih koji se tiču same idejne problematike o kojoj je riječ.

U postkoncilskom vremenu suočeni smo s velikom produkcijom dokumenata crkvenog učiteljstva. Tu ponajprije mislim na one važnije od njih kao što su papinske enciklike i pobudnice, ne spominjući pritom druge vrste tekstova raznih vatikanskih kongregacija i ureda.⁵ Zbog mnoštva takovih očitovanja Učiteljstva, koja se javljaju u relativno kratkim vremenskim razmacima, ti dokumenti često ostaju nedovoljno zapaženi i proučeni pa je onda upitan njihov daljnji prihvata i provedba u životu Crkve.

Tijekom posljednjeg desetljeća crkvenu i teološku pozornost zaokupljale su osobito dvije značajne obljetnice, koje su dulje vrijeme ostale u samom žarištu zanimanja. Tako se navršilo pola stoljeća od epochalnoga crkvenog događaja početka i završetka Drugoga vatikanskog koncila. Taj je jubilej tijekom nekoliko godina iznjedrio čitav niz znanstvenih skupova, tribina i drugih prigodnih manifestacija, a potaknuo je izdavanje brojnih teoloških radova i publikacija. Slično je zanimanje, osobito u protestantizmu i s obzirom na ekumensku problematiku, u 2017. godini izazvalo obilježavanje pet stotina godina djelovanja M. Luthera i početka reformacije u zapadnoj Crkvi.

Neki drugi važni događaji u proteklom razdoblju imali su također značajan odjek ne samo u crkvenoj nego i u svjetovnoj javnosti. Primjerice neuobičajena smjena na Petrovoj stolici nakon odreknuća Benedikta XVI. godine 2013. i izbor njegova nasljednika sadašnjeg pape Franje ili pak dvije biskupske sinode o obiteljskoj problematici održane zaredom godinu za godinom. Osim toga Crkva se stalno suočava s određenim tinjajućim pitanjima koja uvijek iznova

⁴ U međuvremenu je Katolički bogoslovni fakultet u Zagrebu 14. rujna 2018. godine organizirao međunarodni znanstveni skup u povodu dvadesete obljetnice spomenutog dokumenta pod naslovom »Enciklika *Fides et ratio* – Vjera i razum. Aktualizirano čitanje dvadeset godina poslije«. Kad se objave cjelovita izlaganja s toga simpozija, vidjet ćemo ima li novih zapažanja s obzirom na tu problematiku. Također usp. Marko VUČETIĆ, Konvergentnost vjere i razuma u svjetlu heteroafirmativnosti enciklike *Fides et ratio*, u: *Obnovljeni život*, 72 (2017.) 4, 459–472.

⁵ Za vrijeme svojega dugog pontifikata papa Ivan Pavao II. objavio je petnaest enciklika i petnaest pobudnica, papa Benedikt XVI. tri enciklike i četiri pobudnice i papa Franjo dvije enciklike i četiri postsinodalne pobudnice.

izbijaju na površinu i traže primjerene odgovore, kao što je vrlo složen odnos kršćanske vjere i moderniteta poznat kao proces danas sveprisutne sekularizacije. Dakako, ima i novih izazova koji zahtijevaju prikladna rješenja kao što su pitanja sinodalnosti, dijaloga te najnoviji problem seksualnog zlostavljanja od strane crkvenih službenika. Zbog složenosti crkvene zajednice i sporosti da uočava znakove vremena i na njih pruža potrebne odgovore, nastaju zastoji u provedbi nužnih reformi.⁶

Već je zato donekle razumljivo da navedena enciklika ne ulazi u ona goruća aktualna pitanja šireg kruga zainteresiranih za teologiju. To ne znači da njezine teme nisu itekako važne za komunikaciju između vjere i svijeta znanosti i kulture. Ipak, činjenica da posljednjih godina, koliko je meni poznato, u znanstvenim teološkim a i filozofskim radovima one gotovo nisu bile tematizirane upućuje, s jedne strane, na određene propuste dogmatike i fundamentalne teologije, koje su središnje s obzirom na znanstveni karakter teologije kao takve. S druge strane svjedoči o proširenoj i ustrajnoj nezainteresiranosti filozofije i prirodnih znanosti za relevantnost teoloških prinosa u tumačenju svijeta i čovjeka te suživota u društvenom poretku pa makar bilo riječi o tekstovima najviših vjerskih autoriteta. Svojedobno je kardinal Joseph Ratzinger u razgovoru s filozofom Jürgenom Habermasom o nužnoj korelaciji vjere i razuma između ostalog primijetio kako i razum mora biti upozoren na svoje granice i učiti od velikih religijskih tradicija čovječanstva jer posve zatvoren postaje opasan i razoran. Pritom je naveo sličan zahtjev Kurta Hübnera da ta spremnost razuma na učenje ne znači neposredno »povratak vjeri«. Riječ je o tome »da se treba osloboditi epohalne zasljepljenosti kako vjera nema današnjem čovjeku više što reći jer ona proturječi njegovoj humanističkoj ideji razuma, prosvjetiteljstva i slobode«⁷.

Međutim taj očigledni nedostatak zanimanja sekularnog uma za međusoban suodnos vjere i razuma i njihov dijalog nije obeshrabrio crkveno učiteljstvo da inovativne misli i spoznaje iz enciklike *Fides et ratio* pretoči u konkretne smjernice za crkvena učilišta i tamo ojača studij filozofije za njihove polaznike. Tako su posljednjih godina nastala dva dokumenta o važnosti filo-

⁶ Nedavno je teolog Peter Hünermann Crkvu usporedio s »golelim tankerom sa svim svojim različitim kulturnim kontekstima i fasetama«. Usp. Hünermannov razgovor za portal *katholisch.de*: Peter HÜNERMANN, Mein Brief wurde als Attacke auf das Papsttum) gedeutet, u: www.katholisch.de/aktuelles/aktuelle-artikel/hunermann-mein-brief-wurde-als...

⁷ Jürgen HABERMAS – Joseph RATZINGER, *Dialektik der Säkularisierung. Über Vernunft und Religion*, Freiburg, 2005., 56–57.

zofije i o njezinoj odlučujućoj ulozi u formaciji i izobrazbi budućih svećenika, koja u nastavku želim kratko predstaviti.

2. Dekret o reformi crkvenog studija filozofije

Kongregacija za katolički odgoj objavila je prije više godina dokument pod nazivom *Dekret o reformi crkvenog studija filozofije* (dalje: Dekret).⁸ Tekst obuhvaća desetak stranica i podijeljen je u pet kratkih poglavlja. Gotovo se polovica od četrdesetak bilježaka referira na encikliku *Fides et ratio*, zatim na pojedine novije enciklike kao *Veritatis splendor – Sjaj istine* iz 1993. godine te na nagovore posljednjih papa, osobito Benedikta XVI. U nastavku ću iznijeti glavne misli svakog od spomenutih poglavlja.

Dekret na početku konstatira da Crkva u svojoj evangelizaciji pomno prati današnje brze i složene kulturološke promjene, koje utječu na nju i na sveukupno društvo. Neke od tih važnih promjena tiču se shvaćanja istine. Naime, često je prisutno nepovjerenje u sposobnost ljudskog razuma da dosegne univerzalnu istinu prema kojoj se ljudi u svojem životu mogu usmjeriti. To je razlog zašto je papa Ivan Pavao II. enciklikom *Fides et ratio* htio potkrijepiti nužnost filozofije jer ona »izravno pomaže da se (pravo) postavi pitanje o smislu života te mu se zacrtaju obrisi odgovora« (Dekret, br. 2; usp. FR 3).⁹

Drugo se poglavlje osvrće na iskonski poziv filozofije te, nakon što su spomenuti raznoliki načini mišljenja i filozofske struje u povijesti, zaključuje da je metafizička komponenta »neophodan put kako bi se prevladalo stanje krize u kojoj se danas filozofija velikim dijelom nalazi te da bi se popravili nevaljali načini postupanja koji su rašireni diljem našega društva« (Dekret, br. 3, FR 83). Zato Dekret poziva osobito filozofe da filozofiji ponovno vrate njezin nekadašnji poziv: traženje istinitog u njegovoj mudrosnoj i metafizičkoj dimenziji.

U obzoru takvog otvorenog razuma Dekret u trećem poglavlju od filozofijske izobrazbe ima nekoliko važnih očekivanja. Prvo, današnja razlomljenost ljudskog znanja dopušta samo fragmentarni pristup istini, razbija i sam smisao i sprečava unutrašnje jedinstvo čovjeka. Zato Ivan Pavao II. na tragu svojih

⁸ Dokument pod naslovom *Dekret o reformi crkvenog studija filozofije* objavljen je na spomendan sv. Tome Akvinskog 28. siječnja 2011. godine. Dostupan je na web-stranici Kongregacije za katolički odgoj na pet jezika. Nije mi poznato da je izišao službeni hrvatski prijevod. U nastavku za taj dokument rabim naziv Dekret, a brojevi kod navođenja odnose se na paragrafe u njegovu tekstu.

⁹ Pri citiranju donosim broj teksta Dekreta, a skraćunica FR odnosi se na encikliku *Fides et ratio* i mjesto u njoj na koju se Dekret referira. Usp. IVAN PAVAO II., *Fides et ratio – Vjera i razum. Enciklika o odnosu vjere i razuma* (14. IX. 1998.), Zagreb, 1999. (dalje: FR).

prethodnika i Drugoga vatikanskog koncila jasno naglašava da čovjek može postići jedinstvenu i uređenu viziju znanja (usp. Dekret, br. 5; FR 85). Drugo, prema kršćanskom shvaćanju istina se ne može odvojiti od ljubavi. Između toga dvoga postoji čvrsta povezanost. Svjedočenje istine nezamjenljiv je oblik ljubavi. S druge strane istina omogućuje pravu ljubav. »Ljubav blista jedino u istini i samo je u njoj moguće vjerodostojno živjeti. Istina je svjetlo koje ljubavi daje smisao i vrijednost. To je istodobno svjetlo i razuma i vjere po kojemu um prispijeva k naravnoj i nadnaravnoj istini ljubavi« (Dekret, br. 9).¹⁰ Zato je filozofija na sveučilištu pozvana, veli se u Dekretu, da proširi i produbi obzor racionalnosti, gdje će teologija, filozofija i prirodne znanosti biti povezane u međusobnom poštivanju, čuvajući svaka svoju samostalnost u svijesti nutarnjeg jedinstva koje ih obuhvaća.

Zatim se u četvrtom poglavlju skicira uloga i značenje studija filozofije na crkvenim učilištima. Crkva se uvijek s velikom pozornošću odnosila prema filozofiji. Naime, razum kojim je svaki čovjek obdaren jedno je od dvaju krila¹¹ pomoću kojih se ljudski duh uzdiže ka promatranju istine. Svijetu punom znanstvenih i tehničkih spoznaja istodobno prijete relativizam pa ga jedino doseg prave mudrosti vodi prema sintezi i pouzdanju u sposobnost razuma da služi istini. Zato Crkva ohrabruje filozofe i one koji poučavaju filozofiju.

Nadalje filozofija se u teološkoj izobrazbi ne smije zanemariti jer je teologiji u svakom vremenu potrebna filozofijska pomoć da bi potvrdila razumljivost i istinu svojih sadržaja vjere (usp. FR 77; Dekret, br. 9). S pravom je primijećeno: »Križa postkoncilske teologije velikim je dijelom križa njezinih filozofijskih temelja. [...] Ako se pak ne razjasne filozofijski temelji, onda i teologija gubi tlo pod nogama. Onda više nije jasno do koje mjere čovjek zaista može spoznati zbilju i na kojim temeljima može misliti i govoriti« (Dekret, br. 9).¹² Zato je studij filozofije odlučujući element intelektualne izgradnje budućih svećenika jer »samo zdrava filozofija može kandidatima za svećeništvo pomoći razvijati promišljenu svijest o temeljnom odnosu koji postoji između ljudskog duha i istine koja nam se u potpunosti objavljuje u Isusu Kristu«¹³.

¹⁰ BENEDIKT XVI., *Caritas in veritate – Ljubav u istini. Enciklika o cjelovitome ljudskom razvoju u ljubavi i istini* (29. VI. 2009.), Zagreb, 2009., br. 3.

¹¹ Ta je misao izrečena na samom početku teksta enciklike *Fides et ratio*. Također usp. Hans WALDENFELS, »Mit zwei Flügeln«. *Kommentar und Anmerkungen zur Enzyklika »Fides et ratio« Papst Johannes Paul II*, Paderborn, 2000.

¹² To je misao kardinala Josepha Ratzingera o Ivanu Pavlu II. iz godine 1998. Usp. Dekret, bilješka br. 20.

¹³ IVAN PAVAO II, *Pastores dabo vobis – Dat ću vam pastire. Apostolska postsinodalna pobudnica kleru i vjernicima o svećeničkoj izgradnji (formaciji) u sadašnjim prilikama* (25. III. 1992.), Zagreb, 2012., 52 (dalje: PDV). Također usp. Dekret, br. 10.

Primjerena filozofijska izobrazba na crkvenom učilištu omogućuje stjecanje solidnoga intelektualnog i mudrosnog *habitus*a kako bi budući svećenici u današnjem pluralističkom društvu koje je ugroženo relativizmom i ideologijama bili sposobni uvjerljivo misliti, spoznavati i obrazlagati te hrabro ulaziti u dijalog (usp. Dekret, br. 11). Dekret stavlja filozofiju Tome Akvinskog kao uzor, naziva ga »apostolom istine« te veli: »Budući da je bez kolebanja duhom stremlio prema istini, zaista je znao prepoznati njezin objektivni smisao« (Dekret, br. 12; usp. FR 44).

Na kraju se, s obzirom na studij filozofije, donose određene promjene i poboljšanja s obzirom na neke točke u dotad važećoj konstituciji *Sapientia christiana* kako bi crkvena učilišta mogla bolje služiti evangelizaciji i dati primjeren doprinos crkvenom i kulturnom životu našeg vremena (usp. Dekret, br. 13 – 15). Ponajprije se jasno razlikuje između studija na crkvenim filozofskim fakultetima i predmeta iz filozofije, koji su dio studija teoloških fakulteta. Prema novom pravilniku ne može se postići kanonski priznat akademski naslov na osnovi nastave filozofije kako je ustrojena na bogoslovnim učilištima i usmjeren prema teološkoj izobrazbi svećenika (usp. Dekret, br. 14). Reforma se u pojedinostima odnosi na tri područja. S obzirom na crkvene filozofske fakultete i trajanje njihovih ciklusa, iskustvo je pokazalo da je neophodno potrebno prvi ciklus studija s dosadašnje dvije godine povećati na tri godine. Taj ciklus završava kanonsko priznatim naslovom bakalaureata u filozofiji. Nakon drugog ciklusa, koji traje dvije godine, postiže se licencijat, a treći ciklus, tj. doktorski studij traje najmanje tri godine. Što se tiče filozofske izobrazbe na teološkim fakultetima, da bi se spriječila sve veća opasnost fideizma, ali i instrumentaliziranja ili fragmentiranja filozofije, potrebno je predmete iz filozofije staviti u prve dvije godine zajedno s drugim kursovima uvoda u teologiju. Kako bi se studentima pružila kvalitetna filozofska izobrazba, treba voditi brigu o kvaliteti nastavnika te između njih izabrati one koji su akademske stupnjeve postigli na crkvenim učilištima. Oni posjeduju odgovarajuće znanstvene pretpostavke i sposobni su na aktualan način izložiti plodnu baštinu crkvene tradicije (usp. Dekret, br. 15).

U međuvremenu je papa Franjo objavio apostolsku konstituciju *Veritatis gaudium* o crkvenim sveučilištima i fakultetima. Ona je stupila na snagu umjesto dosadašnje *Sapientia christiana* iz 1979. godine, koja je bila plod prve postkoncilske reforme crkvenih učilišta prije gotovo četiri desetljeća.¹⁴

¹⁴ Apostolska konstitucija pape Franje *Veritatis gaudium* o crkvenim sveučilištima i fakultetima objavljena je 27. prosinca 2017. i dostupna na više jezika na vatikanskim mrežnim stranicama. Taj je dokument aktualizacija njegova prethodnika u smislu obnove

3. Uloga filozofije u novom *Ratio fundamentalis institutionis sacerdotalis*

Prije nekoliko godina Kongregacija za kler objavila je dokument pod naslovom *Dar svećeničkog zvanja. Ratio fundamentalis institutionis sacerdotalis*.¹⁵ Taj novi *Ratio fundamentalis* donosi temeljne odredbe o odgoju i izobrazbi svećeničkih kandidata, a stupio je na snagu umjesto prvoga postkonzilskog dokumenta o toj temi, koji je izrađen još davne 1970. godine. Prvi *Ratio fundamentalis* bio je ažuriran poslije stupanja na snagu novog *Zakonika kanonskog prava*, ali je sve donedavno zapravo ostao nepromijenjen. Nakon Drugoga vatikanskog koncila prema tom dokumentu za opću Crkvu nastali su u raznim biskupskim konferencijama i mjesnim Crkvama brojni nacionalni priručnici o odgoju i obrazovanju svećenika prilagođeni njihovim kulturološkim prilikama. O temi izobrazbe svećenika pojavio se i čitav niz radova o pojedinačnim pitanjima i iskustvima na tom području.

Međutim od toga je vremena prošlo gotovo pola stoljeća u kojemu su nastale brze i slojevite promjene u Crkvi, društvu i današnjem svijetu općenito pa se ukazala potreba da se tadašnji *Ratio* preradi i dopuni. Nakon održane VIII. biskupske sinode o svećeničkoj službi 1990. godine Ivan Pavao II. izdao je već spomenutu postsinodalnu pobudnicu *Pastores dabo vobis* i u njoj iznio opći pogled na izobrazbu budućih svećenika, koji ističe četiri dimenzije osobnosti bogoslova: ljudsku, intelektualnu, duhovnu i pastoralnu. Njegov nasljednik na Petrovoj stolici papa Benedikt XVI. apostolskim pismom *Ministorum institutio* iz 2013. godine naglasio je kako se izobrazba svećenika nastavlja u cjeloživotnom obrazovanju i s njim čini cjelinu te je nadležnost za sjemeništa i zvanja izdvojio iz Kongregacije za katolički odgoj i premjestio u Kongregaciju za kler.¹⁶

Za područje bivše Biskupske konferencije Jugoslavije naši su biskupi svojedobno izdali prilagođen dokument za ondašnje prilike.¹⁷ Poslije toga su se, kako je poznato, dogodile epohalne društvene i političke promjene: pad komunističkog totalitarizma, uspostava demokratskog sustava i osnivanje samo-

crkvenih studija, uvažavajući razvitak posljednjih desetljeća na akademskom području, promjene socijalno-kulturalnog konteksta te uvažavanja novijih crkvenih dokumenata prema misijskom iskoraku Crkve u našem vremenu.

¹⁵ Usp. KONGREGACIJA ZA KLER, *Dar svećeničkog zvanja. Ratio fundamentalis institutionis sacerdotalis. Temeljne odredbe o svećeničkom odgoju i izobrazbi*, Zagreb, 2017. (dalje: RF).

¹⁶ Usp. BENEDETTO XVI, *Lettera apostolica in forma di motu proprio Ministorum institutio* (16. I. 2013.), u: http://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/en/motu_proprio/documents/hf_ben-xvi_motu-proprio_20130116_ministorum-institutio.html.

¹⁷ Usp. BISKUPSKA KONFERENCIJA JUGOSLAVIJE, *Odgoj i obrazovanje svećeničkih kandidata*, Zagreb, 1985.

stalne i neovisne države Republike Hrvatske. Hrvatska biskupska konferencija, vodeći računa o promijenjenim društvenim i političkim prilikama, dala je izraditi novi prilagođeni *Ratio fundamentalis* za svoje područje.¹⁸ Taj dokument, objavljen 2012. godine, koji je trebao biti prilagođen i primjeren sadašnjem hrvatskom trenutku, ipak je idejno i teološki znatno ispod razine vatikanskog dokumenta, koji se pojavio četiri godine poslije.

Novi vatikanski *Ratio fundamentalis institutionis sacerdotalis* o kojem govorimo sintetizira sve značajnije novije izjave o povezanosti teologije i filozofije u teološkom studiju i formaciji svećeničkih kandidata te iskustva raznih mjesnih Crkava s obzirom na ta pitanja. U njemu susrećemo i prepoznajemo niz misli i nakana preuzetih bilo iz enciklike *Fides et ratio*, *Dekreta o reformi studija filozofije* bilo iz drugih dokumenata koji su sada ugrađeni u smjernice za svećeničku izobrazbu. Nama su zanimljiva dva mjesta na kojima se govori o ulozi i važnosti filozofije.

Prvo se nalazi u petom poglavlju u kontekstu izgradnje intelektualne dimenzije prezbiterske formacije (usp. RF 116–118). Naglašava se važnost solidne kompetencije iz filozofije i teologije koja će budućim svećenicima omogućiti da naviještaju radosnu vijest na vjerodostojan i današnjem čovjeku razumljiv način, da stupe u dijalog sa suvremenim svijetom i svjetlom razuma »brane istine vjere pokazujući njihovu ljepotu« (RF 116). Produbljivanje filozofskih i teoloških spoznaja dio je savjesne pripreme da se odgovori evanđeoskom zahtjevu: »Budite uvijek spremni na odgovor svakome koji od vas zatraži obrazloženje nade koja je u vama« (1 Pt 3,15).

Ratio fundamentalis zatim ističe nezaobilaznu ulogu razuma u svećeničkoj formaciji te veli: »Razum, kad je otvoren Božjem otajstvu i usmjeren prema Njemu, omogućuje čvrsto prihvaćanje objave, nastoji dublje ponirati u njezine sadržaje i pruža sredstva i jezike za njezino naviještanje svijetu« (RF 116). Tu misao povezuje s onim što Drugi vatikanski koncil u *Gaudium et spes* izjavljuje o pomoći koju Crkva prima od današnjega svijeta. Poznavanje teologije i filozofije služi zadaći naroda Božjeg, napose teozolima koji moraju: »slušati, razlučivati i tumačiti raznovrsne načine govora našega vremena te ih u svjetlu božanske riječi rasuđivati kako bi se objavljena istina mogla uvijek dublje uočavati, bolje razumijevati i prikladnije izlagati« (GS 44). Intelektualna formacija sastavni je dio cjelovite formacije te u njoj zaključno stoji: »Ozbiljan i sveobuhvatan studij filozofije i teologije najprikladnije je sredstvo kako bi se

¹⁸ Usp. HRVATSKA BISKUPSKA KONFERENCIJA, *Formacija svećeničkih kandidata. Načela i smjernice*, Zagreb, 2012.

stekla ona *forma mentis* koja osposobljuje pojedinca da se uhvati u koštac s pitanjima i izazovima koji se javljaju u obnašanju službe, tumačeći ih u svjetlu vjere« (RF 118).

U sedmom poglavlju istog dokumenta, gdje se obrađuje pitanje organizacije studija, jedan je cijeli podnaslov posvećen studiju filozofije, koji je neotuđiv dio izobrazbe svećenika (usp. RF 158–164). Filozofska izobrazba vodi »dubljem shvaćanju i boljem tumačenju ljudske osobe, njezine slobode, njezinih odnosa sa svijetom i s Bogom. Filozofija se pokazuje kao prijeko potrebna ne samo za vezu koja postoji između filozofijskih pitanja i otajstava spasenja koji se u teologiji istražuju pod višim svjetlom vjere, već i pred jednim veoma rasprostranjenim stanjem u kulturi koja uzdiže subjektivizam kao kriterij i mjerilo istine.«¹⁹

Iz toga onda proizlaze sve one pomoći koje filozofija pruža prezbiteru u njegovu poslanju: daje solidno i koherentno znanje o čovjeku, svijetu i Bogu; osposobljuje za vođenje dijaloga s današnjim ljudima i rasprave s nevjernicima. I konačno, jer je filozofija po svojem iskonskom poslanju traženja istinitog i njegove metafizičke dimenzije, ona je u stanju nadići iskustvene datosti i dospjeti do Apsolutnog, Posljednjeg, Temeljnog (usp. RF 160).

4. Nepomiješani i nerazdvojeni (!)

U nastavku bih se osvrnuo na još nekoliko doprinosa poznavanju i aktualizaciji enciklike *Fides et ratio*. U povodu petnaest godina od objavljivanja toga dokumenta na KBF-u u Zagrebu je upriličen znanstveni skup pod naslovom »(Ne)ugodni razgovori na suvremenom areopagu«. Jedan od četiriju predavača na tom skupu bio je Franjo Zenko, koji je u svojem izlaganju pobliže razmotrio suodnos razuma i biblijske vjere te prikazao učinke razuma na vjeru, odnosno njegove impulse da se u katolicizmu prihvate demokracija, prosvjetiteljstvo, sloboda, ljudska prava, dijalog, pluralizam.²⁰ Autor se ne izjašnjava o tome je li i na koji način biblijska objava, odnosno kršćanska vjera bila, i jest, otvorena prema ljudskom duhu te kako utječe na ljudski razum u smislu njihove kritičke korelacije. Možemo samo nagađati je li šutnja o tome znak nezainteresiranost za biblijsku poruku ili zatvorenosti prema njoj.

Papa Benedikt XVI. dao je vrlo značajan prinos toj tematici. Kako primjećuje njegov dobar poznavatelj Karl Lehmann, koji kaže da se teolog Joseph

¹⁹ Citat koji stoji u RF 158 preuzet je iz dokumenta PDV 52.

²⁰ Usp. Franjo ZENKO, Razum i vjera, u: *Bogoslovska smotra*, 84 (2014.) 2, 235–243.

Ratzinger od početka svoje akademske djelatnosti bavio problemom odnosa vjere i razuma.²¹ Premda ga je ta tema trajno zaokupljala, na nju se posebno osvrtao tijekom svoje papinske službe. Nije daleko od istine tvrdnja da je neposredan kontekst nastanka enciklike *Fides et ratio* bila procjena povijesno-duhovne situacije kako ju je dao Joseph Ratzinger u svojem predavanju iz 1996. godine naslovljenom »O stanju vjere i teologije danas«. ²² Obnašajući službu pročelnika Kongregacije za nauk vjere kardinal Ratzinger je u pluralističkoj teologiji religija, koja je tih godina snažno dobila na aktualnosti, vidio novi i za dulje razdoblje odlučujući izazov kršćanstvu. Suvremenoj filozofiji predbacuje da se zatvara prema pitanjima posljednjeg smisla i pitanju istine te da optira za relativizam. Relativističke tendencije zamjećuje i u teologiji u obliku pluralističke hipoteze i shvaćanja koja su prisutna osobito kod nekih radikalnih predstavnika teologije religija da su sve religije jednakovrijedni putovi spasenja i da na jednak način odražavaju Božju istinu. Tako se u kristologiji relativizira značenje Isusa Krista i osporava njegovo božanstvo, a kršćansko uvjerenje da je u osobi Krista i vjeri Crkve sadržana obvezujuća i važeća istina smatra se zapravo napadom na duh novog doba i temeljnom ugrozom njegovih najvećih dobara tolerancije i slobode. Ratzinger isto tako primjećuje kako je problem današnje egzegzeze dobrim dijelom jednak problemu filozofije jer obje svojim filozofskim prethodnim odlukama pozitivistički reduciraju granice uma i ljudske spoznaje. Zato poziva da se zauzimamo za dijaloški odnos vjere i razuma na koji su dvije strane upućene i kojeg su potrebne. U tom smislu koristi se formulacijom koju će u svojim tekstovima višekratno razvijati i precizirati: razum bez vjere ne postaje čitav, ali vjera bez razuma ne postaje ljudska.²³

Enciklika *Spe salvi – U nadi spašeni* pape Benedikta XVI. iz 2007. godine prožeta je dijaloškim raspravama s različitim predstavnicima svijeta znanosti i filozofije o sadržaju, značenju i shvaćanjima kršćanske nade tijekom povijesti.²⁴ Prvi dio toga dokumenta samokritički ukazuje na redukcije u poimanju spasenja do kojih je nekoć dolazilo i ozbiljno uzima svjetovne prigovore na kršćanski spasenjski egoizam i na tumačenja vječnog života kao samo indi-

²¹ Usp. Karl LEHMANN, Chancen und Grenzen des Dialogs zwischen den »abrahamitischen Religionen«, u: Karl LEHMANN, *Benedikt XVI, Glaube und Vernunft. Die Regensburger Vorlesung*, Freiburg, 2006., 120.

²² Usp. Wolfgang KLAUSNITZER, *Glaube und Wissen*, Regensburg, 1999., 211–213. Spomenuto Ratzingerovo predavanje objavljeno je pod naslovom »Zur Lage von Glaube und Theologie heute« u časopisu *Internationale katholische Zeitschrift Communio*, 25 (1996.), 359–372.

²³ Usp. Joseph RATZINGER, *Zur Lage von Glaube und Theologie heute*, 369.

²⁴ Usp. BENEDIKT XVI., *Spe salvi – U nadi spašeni. Enciklika o kršćanskoj nadi* (30. XI. 2007.), Zagreb, 2008. (dalje: SS).

vidualne stvarnosti (usp. SS 13 – 31). Da takve devijacije vjerskih shvaćanja ne proizlaze iz izvornog kršćanstva, Benedikt nastoji pokazati pozivajući se na studije otačke teologije Henrija de Lubaca iz kojih proizlazi da se »spasenje uvijek promatralo kao nešto što se tiče ne samo pojedinca već i zajednice« (SS 14). To jednako proistječe i iz mnogih biblijskih tekstova i ključnih evanđeoskih mjesta koje autor obilno iznosi. Polazeći od »pravog lica kršćanske nade«, Benedikt s pravom kritizira suvremeno doba, osobito njegovo poimanje slobode i tehničko-znanstvenog napretka, koji su povrh dobra donijeli i mnoštvo zala. Istodobno naglašava da ukorak s time treba »ići samokritika suvremenog kršćanstva, koje se mora uvijek iznova propitkivati o tome kako ono samo sebe shvaća imajući uvijek pred očima svoje izvorišne osnove« (SS 22). Benedikt zaključno sažima: Da bi razum postao doista ljudski i kadar usmjeriti volju na pravi put, potrebno je da se otvori spasenjskim moćima vjere, razlikovanju dobra i zla. Inače će postati prijetnja za sebe i za sav stvoreni svijet. »Zato razum treba vjeru da bi prispio svojoj punini: razum i vjera trebaju jedno drugo da bi ostvarili svoju pravu narav i svoje poslanje« (SS 23).

Svojevremeno je veliku pozornost u javnosti, osobito u islamskom svijetu, izazvalo predavanje pape Benedikta XVI. u Regensburgu u Njemačkoj 2006. godine. Naslov papina govora »Vjera, razum i sveučilište. Uspomene i refleksije« nije dao naslutiti srdžbu i burne reakcije koje su nakon toga uslijedile.²⁵ Jer tema toga izlaganja na susretu sa predstavnicima znanosti u velikoj dvorani tamošnjeg sveučilišta nije bila islam, nego odnos religije i nasilja. Papa je na početku svojeg govora iz opširnog teksta dijaloga koji se vodio između bizantskog cara Manuela II. Paleologa i učenog Perzijanca krajem XIV. stoljeća dotaknuo samo jednu više sporednu točku koja ga je u kontekstu odnosa vjere i razum fascinirala. Ona mu je poslužila kao polazište njegovih razmišljanja o toj temi. Učeni car u jednoj od mnogih dijaloga progovorio je o problemu svetog rata – džihada. Pritom se za današnje uši na pomalo osoran način obraća središnjim pitanjem svojem sugovorniku Mudarisu o odnosu religije i nasilja: »Pokaži mi što je nova donio Muhamed i naći ćeš samo loše i nehumano kao što je njegov napatuk da se vjera koju je on propovijedao proširi mačem.« U nastavku Benedikt prenosi carevo obrazloženje da je širenje vjere silom nerazumno jer je u suprotnosti s Božjim bićem i biti duše te veli: »Bogu se ne mili krv i ne djelovati prema umu protiviti se Božjem biću. Vjera je plod duše, ne

²⁵ Tekst predavanja vidi na vaticanskim web-stranicama: w2.vatican.va/content/benedict-xvi/de/speeches/2006/september/documents/hf_ben-xvi_spe_20060912_university-regensburg.html.

tijela. Onome tko nekoga hoće voditi k vjeri, potrebna je sposobnost dobrog govora i pravog razmišljanja, a ne nasilje i prijetnje.«

Budući da je papa samo kratko dotaknuo vrlo složene pretpostavke i kontekst svojih citata, to je u medijima izazvalo kriva tumačenja i nastale su mnoge nejasnoće. Benedikt je nakon toga u tiskanom izdanju svojeg govora u dvjema bilješkama izrazio iskreno žaljenje i pojasnio svoja razmišljanja. U bilješci br. 3 dodao je sljedeće: »Taj je navod nažalost u islamskom svijetu bio shvaćen kao izraz mojeg osobnog stajališta prouzročivši tako razumljivu srdžbu. Nadam se da će čitatelj mojeg teksta odmah shvatiti da ta rečenica ne izražava moj osobni stav prema Kuranu, prema kojemu osjećam dužno poštovanje kao prema svetoj knjizi jedne velike religije. Citirajući tekst cara Manuela II. samo sam htio istaknuti bitan odnos između vjere i razuma. U tome se slažem s Manuelom, ali ne dijeleći njegovu polemiku.« Drugo se pojašnjenje odnosi na središnju misao papina govora koja tematizira odnos religije i nasilja, a sadržana je u sljedećoj formulaciji: »Odlučujuća rečenica u toj argumentaciji protiv obraćenja silom glasi: Ne djelovati prema umu protivi se Božjem biću.«²⁶ U bilješci br. 5 Benedikt XVI. naveo je razlog zašto je to izabrao kao polazište svojeg govora pa veli: »Samo sam zbog te misli citirao dijalog između Manuela i njegova perzijskog sugovornika. Ona je tema narednog razmišljanja.«

U nastavku izlaganja papa Benedikt konstatira da se na tom mjestu otvara razdjelnica u shvaćanju Boga i u ostvarenju religije, koja je i danas izazovna. Temeljno načelo što ga zastupa učeni car Manuel »ne djelovati prema umu protivi se Božjem biću« ne vrijedi samo za grčku misao nego uvijek i po sebi. Ono je izraz duboke suglasnosti između onoga što je u najboljem smislu grčki i biblijske vjere u Boga. Susret helenističkog uma i biblijske vjere odvijao se postupno u procesu duljeg povijesnog razdoblja međusobnog upoznavanja i povezanosti najprije Starog zavjeta i ondašnje grčke filozofije, o čemu svjedoči primjerice objava Božjeg imena u gorućem grmu »Ja jesam koji jesam«, mudrosni biblijski spisi, prijevod starozavjetnih knjiga na grčki jezik (Septuaginta) sve do sinteze vjere i uma koja svoj vrhunski izraz dobiva u formulaciji na početku Proslova Ivanova evanđelja: »U početku bijaše Logos (= Riječ, um, smisao)... I Logos bijaše Bog.« Taj interaktivni utjecaj evanđelja s jedne strane i grčkih filozofskih traženja i pitanja, kojem poslije pridolazi rimsko naslijeđe s druge strane, predstavlja odlučujući globalni i povijesno religijski događaj

²⁶ U hrvatskim prijevodima enciklike riječ *ratio* prevedena je riječju *razum* pa sam se toga naziva i držao. Međutim u izvorno njemačkim tekstovima pape Benedikta čini mi se da je prikladnije autorov izraz *Vernunft* prevesti hrvatskom riječju *um* pa sam u nastavku to i prakticirao.

koji je iznjedrio temeljni i prepoznatljivi izričaj i uobličenje kršćanske vjere u ondašnjem grčko-rimskom svijetu tijekom prvih stoljeća Crkve.

Benedikt snažno staje u obranu važnosti te prve inkulturacije evanđelja. Zacijelo, spomenuto grčko naslijeđe treba biti samokritički pročišćeno, ali ono bitno pripada kršćanskoj vjeri i njezin je primjeren razvojni oblik. U vezi s tim kratko ocrtava i tri vala pokušaja tzv. dehelenizacije kršćanstva u novijoj povijesti, koji su imali različite motive: u doba pokreta reformacije, tijekom liberalne protestantske teologije XIX. stoljeća te u najnovije vrijeme. Pritom osobito upozorava da je u proteklom novovjekovnom razdoblju došlo do problematične i opasne redukcije pojma znanosti i suženog shvaćanja ljudskog uma. Na taj se način reducira i sam čovjek jer ljudska pitanja otkuda smo i kamo idemo kao i pitanja religije i etosa nemaju više mjesta u tako shvaćenoj znanosti i tako opisanom umu pa se potiskuju u područje subjektivnoga. Time one gube svoju snagu za izgradnju zajednice i prepuštene su samovoljnosti. Papa doslovno veli: »Takvo stanje je opasno za čovječanstvo. To vidimo na primjeru patologija religije i uma koje nas ugrožavaju i nužno moraju izbiti, gdje je um tako reduciran da više ne zahvaća pitanja religije i etosa.« Benedikt jasno i bez ograde priznaje sva dostignuća modernoga duhovnog razvitka, ali istodobno vidi i njegove granice i opasnosti. »Ljudski um koji je gluh prema božanskom i religiju potiskuje u područje supkulture nesposoban je za dijalog kultura. [...] Osluškivanje velikih iskustava i uvida religijskih tradicija čovječanstva, osobito pak kršćanske vjere, za filozofiju je i na drugi način za teologiju izvor spoznaje pa bi njegovo odbacivanje bilo nedopustivo sužavanje našega slušanja i odgovaranja.« Benedikt svoje predavanje završava pozivom na otvorenost i širinu uma jer to je program s kojim se kršćanska teologija uključuje u suvremeni diskurs.

Na jednom drugom planiranom nastupu papa Benedikt nastavlja raspravljati o odnosu vjere i uma, ali ovaj put s drukčijim naglascima. Riječ je o pripremljenom tekstu predavanja na Sveučilištu La Sapienza u Rimu, koje je papa trebao održati 17. siječnja 2008. godine, ali je njegov posjet kratkoročno 15. siječnja otkazan.²⁷ Benedikt u svojem tekstu polazi od pitanja što je bit i poslanje papinstva i što je bit i poslanje sveučilišta te pronalazi važne dodirne točke koje potom tematizira. Rimski je biskup kao pastir svoje velike zajednice vjernika sve više postao glasom moralnog uma čovječanstva. On je predstavnik zajednice koja čuva veliko blago moralne spoznaje i iskustva koja su značajna

²⁷ Papin posjet Sveučilištu La Sapienza otkazan je zbog najavljenih prosvjeda nekih radikalno ljevičarskih studentskih frakcija. Tekst predavanja dostupan je na vatikanskim web-stranicama: https://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/de/speeches/2008/january/hf_be.

za cijeli ljudski rod. Sveučilište vuče svoje porijeklo i korijene iz duboke težnje čovjeka za spoznajom istine. Istina je pak više od samog znanja. Spoznaja istine uvijek smjera prema spoznaji dobra. Optimizam kršćanske vjere proistječe iz spoznaje stvaralačkog uma koji se u Božjem utjelovljenju pokazao kao Dobro, samo Dobro. Na tragu starog pitanja kako odrediti pravi suodnos između spoznavanja i činjenja, teorije i prakse u ljudskoj zajednici, Benedikt se osvrće na današnju raspravu oko toga problema. Kako pronaći pravila za takav društveni poredak koji će predstavljati uređenu sinergiju slobode, pravde, ljudskog dostojanstva i ljudskih prava. Pritom ističe misao filozofa Habermasa, koji se zauzima da javni postupak argumentiranja bude osjetljiv za istinu. »Smatram važnim da Habermas govori o senzibilnosti za istinu kao nužnom elementu u političkom sučeljavanju i tako ponovno u filozofsku i političku raspravu uvodi pojam istine«, veli Benedikt. Iz toga zaključuje kako u traženju prava, slobode, istine i pravog suživota valja osim političkih stranaka i interesnih skupina uključiti i druge instance.

Na srednjovjekovnim sveučilištima, nastavlja papa, fakultetima filozofije i teologije bila je povjerena zadaća traženja cjeline čovjekova bića a time držanje budnim osjetljivosti za istinu. To je zapravo trajni i pravi smisao filozofije i teologije da svaka na svoj način, svaka u svojem posebnom identitetu, ali kao neodvojiv i osobit par blizanca, budu čuvarice osjetljivosti za istinu. Osvrćući se na ulogu Tome Akvinskog u onome vremenu, Benedikt veli da se prema tom velikom misliocu odnos filozofije i teologije može izraziti formulom koju je Kalcedonski koncil pronašao za kristologiju: filozofija i teologija moraju biti u međusobnom suodnosu »nepomiješanosti i nerazdijeljenosti«. Papa ukratko precizira taj suodnos uma i vjere u smislu međusobnog prožimanja, suradnje i korekcije te smatra da spomenuta formula i danas ništa ne gubi od svoje aktualnosti. Pritom ne bježi od samokritike kad veli: »Više toga što su teolozi tijekom povijesti rekli ili crkveni autoriteti prakticirali, povijest je falsificirala i to nas danas posramljuje. Ali istodobno važi da povijest svetaca, povijest čovječnosti koja je izrasla iz kršćanske vjere tu vjeru u njezinoj bitnoj srži verificira i time je čini instancom za javni um.«

Benedikt na kraju skreće pozornost na današnje opasnosti da suvremeni čovjek svjestan svoje veličine, znanja i moći kapitulira pred istinom i prigiba se pred pritiskom interesa i korisnosti; da filozofija nema odvažnosti za svoju iskonsku zadaću, nego klizi u pozitivizam, a teologija sa svojoj porukom okrenutoj umu biva potisnuta u sferu privatnosti. Biblijskom slikom upozorava što se događa ljudskom um koji postaje gluh za veliku poruku što mu dolazi iz kršćanske vjere i njezine mudrosti: On se suši kao stablo čiji korijeni više ne dopiru do

voda tekućica koje mu daju život. Gubi hrabrost za istinu i tako ne postaje veći nego manji. Benedikt završava odgovorom na pitanje što papa ima reći sveučilištu. Njegova je zadaća, veli on, držati budnim osjetljivost za istinu; uvijek iznova pozivati um da ide u potragu za Istinitim, Dobrim, za Bogom i na tom putu primijeti korisna svjetla što su se pojavila u povijesti kršćanske vjere.

Papa Benedikt je i u brojnim svojim drugim nastupima tražio razgovor s ateistima, gnosticima i tematizirao odnos kršćanske vjere i društveno političke zbilje, dajući važne poticaje u kontekstu pitanja odnosa moći, istine, države i religije.²⁸ U svojstvu vrhovnog pastira katoličkih vjernika nastavio je promišljati pitanja iz enciklike svojeg prethodnika Ivana Pavla II. *Fides et ratio* na čijoj je izradi, kako se čini, i sam mjerodavno sudjelovao. Njezin odjek i recepcija tijekom proteklih dvadesetak godina među onima kojima je upućena nisu baš ohrabrujući.²⁹ Osim spomenutih prikaza teksta i njegove tematike, izostala su dublja promišljanja problema na koja Benedikt XVI. ukazuje (patologije uma i vjere, kapitulacija pred pitanjem istine, opasnost klizanja filozofije u pozitivizam itd.) kao i propitivanja njegovih tvrdnji i vrsnih zapažanja, ali i daljnja aktualizacija te problematike u različitim smjerovima, primjerice odnos religija i nasilja. Put čovjeka nikada nje završen i opasnost pada u nečovječnost nikada nije otklonjena, veli Benedikt na kraju svojeg teksta predavanja na Sveučilištu La Sapienza. Tu, dakle, nije riječ o nekim rubnim temama ljudskog suživota, nego o sudbinskim pitanjima čovječanstva.

Na tom je tragu njegova misao o pravilno usmjerenom savjesti, koju je izrekao prilikom svojega pastirskog pohoda Hrvatskoj u Hrvatskome narodnom kazalištu u Zagrebu 5. lipnja 2011. godine pri obraćanju predstavnicima političkog, društvenog, kulturnog i crkvenog života: »Kvaliteta društvenoga i građanskoga života, kvaliteta demokracije, dobrim dijelom ovise o tom 'kritičkom' čimbeniku, odnosno savjesti, o tome kako je se shvaća i o tome koliko se ulaže u njezino oblikovanje. Ako se savjest, prema prevladavajućem modernom shvaćanju, ograniči u subjektivni okvir, u koji se smješta religiju i moral, onda krizi Zapada nema lijeka, a Europa je osuđena na nazadovanje. Ako se

²⁸ Usp. Joseph RATZINGER, *Die Freiheit befreien. Glaube und Politik im dritten Jahrtausend*, Freiburg, 2018. Ta knjiga izabranih tekstova s predgovorom pape Franje obuhvaća dvanaest različitih priloga autora, koji ustaju u obranu čovjeka kao Božjeg stvora a protiv različitih ideoloških redukcija.

²⁹ Kronološki prikaz reakcija na encikliku u našoj znanstvenoj periodici donosi Ivan ŠESTAK, Hrvatska recepcija enciklike *Fides et ratio*, u: *Obnovljeni život*, 74 (2019.) 3, 365–378. Odveć optimistički čini mi se zaključak autora »da se u našoj javnosti pojavak enciklike *Fides et ratio*, premda i na prigodičarski način, ipak dostatno popratio«, Ivan ŠESTAK, Hrvatska recepcija enciklike *Fides et ratio*, 376.

naprotiv savjest otkrije kao mjesto slušanja istine i dobra, mjesto odgovornosti pred Bogom i braćom ljudima, što je protiv svake diktature, onda ima nade za budućnost.«³⁰

Zaključni osvrt

Na kraju prikaza o recepciji enciklike *Fidet et ratio* u spomenutom razdoblju može se navesti nekoliko važnih spoznaja koje su se iskristalizirale tijekom promišljanja te problematike. Uočena potreba za djelotvornijom interakcijom kršćanske vjere i ljudskog razuma iz enciklike *Fidet et ratio* prihvaćena je i ugrađena u dva značajna teksta crkvenog učiteljstva kojima se osnažuje važnost filozofije i naglašava njezina konstitutivna uloga u izobrazbi i formaciji svećenika te kao važan element intelektualne izgradnje. Pritom se filozofe ohrabruje da budu otvoreni prema spasenjskim moćima kršćanske poruke te se pouzdaju u sposobnost ljudskog uma da on može dosegnuti univerzalnu istinu i naslutiti prave odgovore na pitanje smisla života. U današnjem svijetu relativizma i vjerskog pluralizma fragmentacije ljudskog znanja i prisutnosti raznih ideologija *Dekret o reformi crkvenog studija filozofije* ističe nekoliko temeljnih očekivanja od čvršće povezanosti s filozofijom: da ona proširi i produbi obrasce racionalnosti u akademskoj zajednici, da pridonosi stjecanju mudroznog habitusa za primjereno tumačenje sadržaja vjere i da omogućuje vođenje dijaloga s današnjim suvremenikima. Novi *Ratio fundamentalis* u kvalitetnoj suradnji teologije i filozofije vidi neotuđiv dio izobrazbe svećeničkih kandidata, koji pomaže dubljem shvaćanju i boljem tumačenju ljudske osobe i njezinih odnosa prema svijetu i Bogu.

Papa Benedikt XVI. je za vrijeme svojeg pontifikata kao vrhovni autoritet Katoličke crkve u mnogim nastupima, tekstovima i obraćanjima više puta i u različitim verzijama tematizirao odnos kršćanske vjere i ljudskog razuma. Papa polazi od velike odgovornosti koju Crkva, zajedno s političkim, kulturnim i akademskim institucijama, u naše vrijeme ima za sudbinska pitanja čovječanstva. Također ukazuje na moguća zastranjenja koja prijete i događaju se ako ta dva krila ljudskog duha ne ulaze u dijalog jedan s drugim, nego se zatvore u sebe, ako se međusobno ne prožimaju i kritički se ne korigiraju. Vjeri tada prijete fundamentalizam, a razum klizi prema destrukciji i kobnim ideologijama. Na tragu Tome Akvinskog papa Benedikt XVI. za pravu korelaciju teologije i

³⁰ Govor pape Benedikta XVI. na susretu s predstavnicima civilnog društva, akademske zajednice, kulture, poduzetnika, diplomatskog zbora i s poglavarima vjerskih zajednica, u: *Zajedno u Kristu. Pohod pape Benedikta XVI. Hrvatskoj*, Zagreb, 2012., 72.

filozofije koristi se sintagmom »nepomiješanost i nerazdijeljenost«, formulacijom koju je nekoć Kalcedonski koncil pronašao za kristologiju. Benedikt XVI. ne prestaje upozoravati na granice i opasnosti koje nastaju kad je ljudski um, pozitivistički reduciran, gluh prema božanskom te religijske uvide potiskuje u područje supkulture i postaje nesposoban za dijalog. Zato on poziva sve odgovorne u politici, znanosti i svijetu kulture da u traženju etičkih temelja za svoje odluke budu senzibilni za istinu i daju se nadahnuti velikom porukom kršćanske vjere.

Summary

TWO WINGS OF THE HUMAN SPIRIT

NOTES ON THE OCCASION OF 20TH ANNIVERSARY OF FIDES ET RATIO

Nediljko Ante ANČIĆ

Catholic faculty of Theology, University of Split
Zrinsko-frankopanska 19, HR – 21 000 Split
nancic@kbf-st.hr

Two full decades have past since John Paul II issued the encyclical on the relation between faith and reason. The author uses this anniversary as an occasion to share some of his observations on the topic of this document and on its impact that it had so far, especially in the new guidelines for education of Catholic priests and in some speeches of Pope Benedict XVI. The author first reflects on reasons why authoritative texts of the Church Magisterium do not enjoy the kind of attention in ecclesial and social public in our time as they deserve due to their importance. After that, he sketches how the fundamental thoughts from the encyclical Fides et ratio on the importance of philosophy in theological studies found their way into the Decree on the Reform of the Church Study of Philosophy and the new Ratio fundamentalis – the document on education and formation of priests. In the final part, the author analyses a few texts and lectures of Pope Benedict XVI from which one can clearly discern how the Pope emeritus, more than anyone else in our times, noticed the importance of mutual relation and cooperation between Christian faith and human reason as the decisive issue of contemporary humanity and how he was pointing out enormous dangers (pathologies) that emerge when these two wings of the human spirit do not find a way to work together, to pervade and purify each other.

Keywords: *Fides et ratio, faith and reason, philosophy and theology, Ratio fundamentalis, education and formation of priests, Benedict XVI.*